

Иван Джамбов, Стоян Попов/

Ivan Dzhambov, Stoyan Popov

НОВООТКРИТИ РИСУНКИ-ГРАФИТИ
КРАЙ С. ИСКРА, ПЪРВОМАЙСКО

*Newly Discovered Graffiti from the Vicinities
of the Village of Iskra, Parvomay District*

In the vicinities of the village of Iskra, Parvomay district, archaeological excavations were conducted during the last four years. As one of the results few churches were unearthed. In one of the churches located in the countryside "Tsarkvishte" graffiti were found. The church has few building periods dated between the 10th–13th centuries AD. The church itself has a nave, an apse and a narthex. Separate premises were constructed in the narthex. The graffiti were discovered on two of the stone walls of the premises. Each one of the stones bearing depictions was provided with a number.

On stone No.1 a galloping horse was drawn.

On stone No.2 a plough with a ploughman were depicted.

On stone No.3 six straight lines are drawn. Four of them form a quadrangle and the other two are placed on its sides.

Stone No.4 bears a series of lines and a cross as well. On its other side the letters P and Y are drawn.

On stone No.5 there are a series of lines.

On the upper side of stone No.6 two lines inclined to the left with two points between them are drawn. On one of the sides of the stone the letter A with a horizontal line above it drawn. The letter T is drawn below it.

There are few graffiti on stone No.7. On one of the sides the letter Л with a point between its hastae is drawn. Alongside with it the letters "ЦР" and X, and a combination of lines are scratched. On the other side of the stone a house is depicted.

В продължение на няколко години в местността Църквище край с. Искра се провеждат археологически проучвания. В резултат на тях бяха разкрити основите

на християнски храм. По план той представлява еднокорабна, едноапсидна постройка с притвор. Апсидата е полукръгла отвън и отвътре. Покрай северния зид от западната страна е пристроен параклис, преизползван и като кръщелна (**Обр. 1**). Градежът на църквата е от ломени, едри в основата от запад и средно големи в останалата част камъни, споени с бял хоросан. Подходът към сградата до момента е локализиран от север към параклиса и срещуположно на него в северния зид на църквата. Общите размери на храма са 17х6 м¹.

Трябва да подчертаем, че разкопките тук все още продължават и е възможно да бъдат открити други структури, за които има податки в югозападния участък на църквата.

Освен това около нея бяха регистрирани християнски погребения от ситуиран на това място некропол. Обръщаме внимание на още един интересен факт, а именно, че в същия териториален обхват (землището на с. Искра) бяха открити основите на още три църкви².

В близкостоящите с. Новаково (8 км южно) също разкрихме основи на средновековна църква³. Преди години при изкопни работи край с. Поповица бяха регистрирани останки от средновековен храм⁴.

През току-що отминалия археологически сезон на 2009 г. попаднахме на поредна църковна сграда в местността Хисаря край с. Драгойново, Първомайско. Тя се отличава от останалите по това, че е единствената до момента, украсена със стенописи. Очевидно в региона на Източните Родопи, в близост до митрополитския център Филипопол е съществувал неголям църковен комплекс. Всички посочени църкви се датират най-общо в средновизантийския период X–XII или XI–XIII в.⁵

Проучванията през 2008 г. бяха насочени към изясняване на археологическата ситуация в западната част от останките на църковната страда и долепения до нея параклис. В южната част на притвора беше открито помещение с размери И-2,72 м; С-2,57 м; З-2,50 м; Ю-2,42 м (**Обр. 2**). Градежът на стените е изпълнен посредством камъни, споени с кал. Като част от зидарията на едно място е използвана голяма буца хоросан. При построяването на зида е използвано и устие на питос. Стените са небрежно построени и разкривени. За западна стена е използвана западната стена на църквата. Няма данни за вход. В помещението са открити три железни ножчета, фрагменти от битова и сграфито керамика и няколко фрагмента от цветни стъклени гривни. Беше потвърдено наличието на притвор на църквата, като беше открит зидът, разделящ наоса от притвора. Той е изграден от ломени камъни, споени с бял хоросан, с градеж, идентичен с този на църквата и конструктивно свързан с южния зид на храма. Върху разделителния зид ляга източният зид на кал на помещението в притвора.

Параклисът е разполовен от преграден зид на кал с дебелина 0,60 м. Запазен е в няколко реда, като лицева зидария има само на западното лице (вътрешно за образуваното помещение). Западната стена отвътре е измазана с хоросан. На

измазаната част зидът е подравнен с един ред тухли. Образуваното помещение в параклиса е с вътрешни размери И-2,90 м, С-2,80 м, З-2,80 м, Ю-2,56 м. Вероятно за вход е бил използван входът на параклиса в северната му стена.

Помещенията в притвора на църквата и в параклиса са функционирали след прекратяване на използването на църквата (или поне на притвора) и параклиса. Те са били използвани за жилищни или за складови нужди.

В рамките на помещението в притвора на храма бяха открити рисунки-графити, издраскани върху седем камъка. Шест от камъните са използвани при градежа на западната стена на църквата, като за спояването им е използван хоросан. Един е ползван при изграждането на южната стена на калова спойка на помещението в притвора. Всеки камък с рисунка получи номер (**Обр. 3**).

Върху камък №1 е изобразена фигура на кон в галоп наляво (**Обр. 4**). Муцуната му е заострена. Опашката, предадена посредством няколко черти, се развява назад. Конската фигура е изобразена майсторски, като за оформянето му са използвани няколко черти. Височината на изображението е 10-12 см, а дължината му е 35 см.

Върху камък №2 е изобразено рало, а зад него вероятно орач (**Обр. 5**). Композицията е обърната наляво. Ралото се състои от вуище, предадено чрез две дълги хоризонтални успоредни линии, свързани с една по-къса вертикална. Ралото има две дръжки, прикрепени към V-образна вертикална рамка. Отдолу тя преминава в хоризонтална плазица, към която е сложен плуг с форма на издължен триъгълник. Пред него към вуището се вижда вертикално прикрепено черясло, предадено като елипса. Това изображение е издълбано на лицевата част на камъка. Върху страничната, къса страна на камъка е издраскана серия от линии, част от които биха могли да бъдат приети като изображение на орач, хванал дръжките на ралото (**Обр. 6**). Ралото е с дължина 16 см и височина 17 см, а орачът е висок ок. 18 см.

Върху камък №3 се виждат шест прави линии (**Обр. 7**). Четири от тях оформят правоъгълник със страни 6х10 см. Другите две са поставени вертикално успоредно на двете дълги страни на правоъгълника и имат дължина 11 см.

Върху камък №4 са издраскани серия от линии (**Обр. 8**). Заедно с тях е нарисуван кръст, чиито рамене са с размери 12х3 см. От едната страна на камъка са изрисувани една до друга буквите Р и У. Р е висока 5 см и широка 4 см. Буквата У е висока 6 и широка 2,5 см.

Върху камък №5 са издраскани линии, които не могат да се свържат в някаква фигура или друго изображение (**Обр. 9**).

Върху горната повърхност на камък №6 са изобразени две наклонени наляво хасти с височина 5 и 6 см., а между тях личат две точки (**Обр. 10**). Буквата А с титул над нея е старателно издълбана върху една от страничните повърхности на камъка. Височината ѝ е 7 см, ширината в основата ѝ е 5 см. Титулът над буквата е с дължина 4 см. Той има дължина 5 см. Под буквата А е изобразена може би буквата Т(?). Хоризонталната хаства е дълга 11 см. Вертикалната е висока 1 см. Двете хасти не се допират една до друга.

Върху камък №7 има няколко графита. Камъкът е плосък. От едната му страна е изобразена буквата Л с точка между двете ѝ рамена. Тя е висока 7 см и широка 8 см. До горната буква е издълбано буквено съчетание, наподобяващо "ЦР". То има височина 12 см и ширина 6 см. До него е издраскана буквата Х с размери 7х3 см. В непосредствена близост има причудливо съчетание от черти, което не можем да разгадаем (**Обр. 11**). То е високо 11 и широко 8 см. От другата страна на камък №7 е изобразена къща с двускатен покрив (**Обр. 12**). При лявата стена на къщата по всяка вероятност е изобразено стъпало. Размерите на графита са височина 13 см и ширина 33 см.

За изясняване на ситуацията около рисунките беше извършено фото- и допълнително графично документиране. За целта използвахме помощта на студенти-художници от специалност „Иконопис и иконография“ в АМТИИ – гр. Пловдив по линия на Университетския център за християнско изкуство и култура.

Новооткритите рисунки-графити повдигат интересни въпроси като например какъв е идейният замисъл на „художника“? Вероятно това е бил самоук, но не без дарба обитател на помещението (помещенията) – жилище. То представлява условно казано една полувкопана земянка.

На второ място, свързани ли са рисунките в една сюжетна линия и ако да, какъв е бил сюжетът? Наличието на сцена от основната земеделска работа – оранта (тогава, а и днес), с отделните елементи от нея като рало, плуг, орач и др. дава повод за такава хипотеза. Изпънатото тяло на коня, моделът на жилището и т.н. Наличието на буквени знаци от своя страна подсказва за известна грамотност на автора⁶.

Този и други въпроси, свързани както с рисунките, така и с храма като цяло, предстоят да бъдат разглеждани във от контекста на съществуващия християнски култов и селищен комплекс, свързан с историята и материалната култура на местните обитатели през периода XI–XIII в. в един все още недостатъчно изследван регион на Източните Родопи.

БЕЛЕЖКИ

¹ Джамбов, И., Г. Митрев, П. Калоферова. Новооткрита църква в района на с. Искра, Първомайско (Предварително съобщение). – В: Сб. Културните текстове на миналото. Текстове в архитектура и символи. С., 2005, 35–39; Джамбов, И., С. Попов. Сондажни археологически проучвания на обект „Църквище“ в землището на с. Искра, община Първомай, област Пловдив. – АОР, 2008, 736–738.

² Джамбов, И., Г. Митрев, П. Калоферова. Две новооткрити базилики при с. Искра, Пловдивско. – В: Сб. Черно море между Изтока и Запада. Варна, 2004, 291–294; Джамбов, И., Г. Митрев, П. Калоферова. Сондажни археологически проучвания на обект „Св. Врач“ при с. Искра, Първомайска община. – АОР, 2003. С., 2004, 189–190.

³ Резултатите от проучванията не са публикувани.

⁴ Джамбов, И. Новооткрита средновековна църква. – Отечествен глас, №10179, 4 февруари 1978, с. 4.

⁵ Джамбов, И. Относно местоположението на епископията „Буково” според историческите извори и археологическите проучвания (предварителни данни). – В: Приноси към българската археология. Т. VI. С., 2009, 277–292.

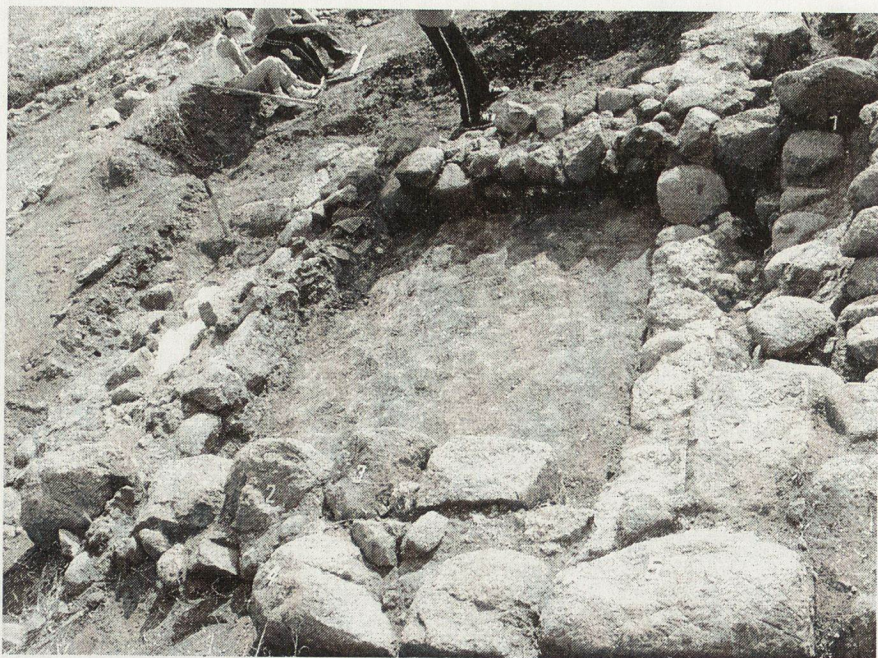
⁶ По въпроса за българските средновековни рисунки-графити вж.: Овчаров, Д. Български средновековни рисунки-графити. С., 1982, и пос. лит.; Василев, Р. Рисунки-графити от двуетажна църква гробница в средновековния Перник. – Археология, 1981, № 1-2; Джамбов, И. Рисунки-графити от средновековната църква в крепостта Аневско кале. – Археология, 1988, № 1, 57–62.

Обр. 1

Обр. 2

Обр. 3

Обр. 4

Обр.5

Обр.6

Обр. 7

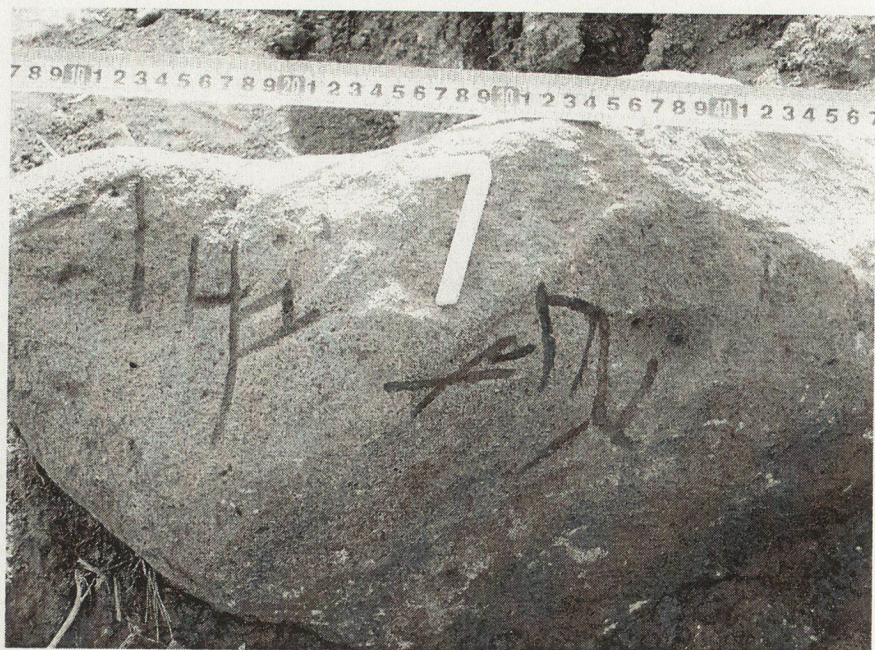
Обр. 8

Обр. 9

Обр. 10

Обр. 11

Обр. 12